

# **ЛІКАРСЬКІ ВЛАСТИВОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ CRATAEGUS L. З КОЛЕКЦІЇ БОТАНІЧНОГО САДУ ЖНАЕУ**

Мойсієнко В. В.

Житомирський національний агроекологічний університет

Рід *Crataegus* L. (глід) належить до родини Розові (Rosaceae). Це одна з найцікавіших дикорослих плодових рослин. Невисоке дерево у пору цвітіння вкрите біло-рожевими квітами, які приваблюють бджіл та інших комах-

запилювачів. Влітку мереживне, соковите, темно-зелене листя рослини виглядає свіжим та ошатним. Восени яскраві супліддя глоду видно здалеку. Навіть взимку вибагливо вигнуті міцні гілки з колючими пагонами приваблюють погляд. До того ж рослина надзвичайно корисна.

Рід, до якого належить глід, – дуже великий, налічує, за різними даними, від 200 до 1000 видів. Зазвичай це дерево заввишки 4-6 м, але інколи й високий кущ. Глід введений в культуру, потребує родючих ґрунтів. В Україні вирощується як декоративна рослина. Живе глід довго, до 300 років.

Рослину часто використовують в озелененні. Розростаючись, вона утворює непрохідну колючу живу огорожу. В Україні найчастіше зустрічається глід український, одноматочковий, п'ятиматочковий, великонасінний, криваво-червоний, звичайний або колючий, східний, однокісточковий, Арнольда, Стевена.

У колекції Ботанічному саду Житомирського національного агроекологічного університету нараховується 6 видів глоду: звичайний (колючий) – *Crataegus oxyacantha* L.; одноматочковий – *Crataegus monogyna* Jacq.; одноматочковий, форма махрова – *Crataegus oxyacantha* f. *plena* L.; півниковий (півняча ніжка) – *Crataegus crus-galli* L.; український – *Crataegus ucrainica* Pojark.; шарлаховий – *Crataegus coccinea* (табл. 1).

Таблиця 1

Наявність представників роду *Crataegus* L. у колекції Ботанічного саду ЖНАЕУ, 2013 р.

№ з/п	Назва виду	Життєва форма	Кількість, шт.
1.	Глід звичайний (колючий) – <i>Crataegus oxyacantha</i> L.	дерево	8
2.	Глід одно маточковий – <i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	деревовидний кущ	3
3.	Глід одноматочковий форма махрова – <i>Crataegus oxyacantha</i> f. <i>plena</i> L.	деревовидний кущ	1
4.	Глід півниковий (півняча ніжка) – <i>Crataegus crus-galli</i> L.	дерево	5
5.	Глід український – <i>Crataegus ucrainica</i> Pojark.	кущ, дерево	2
6.	Глід шарлаховий – <i>Crataegus coccinea</i>	дерево	4

Глід звичайний – *Crataegus oxyacantha* L. Інші назви – глід колючий, бариня-дерево, боярка, глод, дерево невинності та ін. Це високий чагарник, іноді деревце до 4-6 м з великими колючками близько 5 см. Цвіте в травні-червні, квітки білі, зібрані в густі суцвіття. Плоди червоні, рідше оранжеві, кулясті, до 1 см в діаметрі, дозрівають у серпні – вересні. Зустрічається він скрізь – в садах, парках, біля будинків, в лісах, завдяки птахам, які їдять плоди і розносять насіння в самі різні місця.

З лікувальною метою використовують кору, дозрілі плоди і квіти, в них присутні багато біологічно активних речовин. Квітки збирають у суху погоду в травні-червні, плоди – у серпні-вересні, кору – у період сокоруху. Плоди сушать у тіні або в сушарках при температурі не більше 50 °С. Добре висушена

сировина має приємний запах. Зберігають у коробках, банках, ящиках, полотняних і паперових мішках. Термін зберігання: квітів – 1 рік, кори, плодів – 2 роки.

Глід одноматочковий – *Crataegus monogyna Jacq.* (місцеві назви – гльод, глуд, глід тощо) – кущ або невелике деревце – 3-7 м заввишки з колючими червонувато-коричневими гілками. Колючки короткі (до 2 см завдовжки), гострі, міцні. Листки чергові, 3–7-глибокороздільні, обернено яйцеподібні, зверху темно-зелені, блискучі, зісподу світліші, з восковим нальотом, лопаті їх надрізано-пилчасті. Суцвіття щитоподібні, з трьох-п'яти гілочок, які містять по 10-18 квіток. Оцвітина подвійна, роздільно пелюсткова, п'ятичленна, чашолистки трикутно- або широкоовальні, відігнуті донизу. Віночок білий (до 15 мм у діаметрі), тичинок багато, маточка одна, стовпчик один, прямий, зав'язь напівнижня. Плід – видовжено-яйцеподібний, рідше кулястий (8–10 мм завдовжки), червоний, коричнево-червоний або жовтуватий, з однією кісточкою й солодкуватим м'якушем.

Росте в підліску мішаних і листяних лісів, частіше на узліссях, лісових галявинах, на схилах річкових берегів і балок, у байрачних лісах. Світлолюбна, морозостійка, солевитривала рослина. Цвіте у травні, плоди досягають у вересні – жовтні. Поширений по всій Україні. Для промислової заготівлі придатні всі види глоду, що зростають в Україні. Райони заготівель доцільні у Сумській, Полтавській, Харківській, Луганській, Донецькій, Черкаській, Дніпропетровській, Вінницькій, Хмельницькій, Одеській, Чернівецькій, Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській областях. Запаси сировини значні.

Глід одноматочковий, форма махрова – *Crataegus oxyacanta f. plena L.* Має махрові темно-розові квітки, рясне тривале цвітіння, яке не співпадає за термінами цвітіння природним формам глоду. Використовують його для формування живої огорожі, оскільки він створює цілі непрохідні зарості.

Глід півниковий (півняча ніжка) – *Crataegus crus-galli L.* Російська назва – Боярышник шпорцевый или «петушья шпора». Цей вид глоду росте у східній частині північної Америки. Деревце з широко розкидистою кроною, гілки з багаточисленними міцними, злегка зігнутими колючками завдовжки до 7-10 см. Висота 6-9 м, ширина крони – 6-8 (9) м. Листки цільнокраї, шкірясті, голі, обернено яйцеподібні, до 8-10 см. Білі квітки зібрані у суцвіття щиток. Цвіте в травні-червні. Плоди округлі, темно-червоні, до 1,5 см у діаметрі, довго тримаються на гілках. Світлолюбний, посухостійкий, морозостійкий, до ґрунтів відносно не вибагливий. Рекомендуються до посадок групами, а також для непрохідних живих огорож.

Глід український – *Crataegus ucrainica Pojark.* – кущ або невелике деревце до 2-4 м заввишки. Лопаті листових пластинок рівномірно зазублені, зубці по нижньому краю бокових лопатей листка доходять майже до черешка. Квітки великі, блідо-рожеві. Суцвіття рідке, 10-20-квіткове. Цвіте в червні. Стовпчиків два, плоди майже кулясті (8-12 мм завдовжки), темно-червоні, більш-менш опушені, зазвичай з двома кісточками. Дозрівають у серпні.

Глід шарлаховий – *Crataegus coccinea.* Дерево 2–5 м заввишки або кущ родини розових. Рослина з колючками. Листки тонкі, широко-яйцевидні або

яйцевидно-ромбічні, біля основи ширококлиновидні або трохи серцевидні, 5–9-лопатеві або майже цілісні, по краю подвійно зубчасті, зверху світло-зелені, майже голі, зісподу – опушені. Квітки двостатеві, правильні, 3–4-стовпчикові, 5-пелюсткові, білі або рожеві, в негустих щитовидних суцвіттях. Плоди яблуковидні, шарлахово-червоні, з борошnistим м'якушем. Цвіте у травні – червні. Розводять у садах і парках як декоративну рослину по всій Україні. Квітки (з листками або без них) заготовляють на початку цвітіння рослини, коли частина їх ще не розкрилась. Сушать у затінку. Сухой сировини виходить 18–20%. Плоди збирають у період повного досягання. Сухой сировини плодів – 40%. Квітки і плоди відпускають аптеки.

У науковій та народній медицині використовують квітки з листками і плоди 5-6 видів глоду. Квітки (з листками або без них) зрізують ножицями на початку цвітіння, коли частина цвіту ще не розкрилась. Квітки сушать в сушарках при температурі не вище 40°C. Допускається сушка в природних сушарках з хорошою вентиляцією, на горищах, під навісами, розкладаючи тонким шаром. Плоди сушать у період повного досягання.

Квітки глоду містять флавоноїди (вітексин, гіперозид, гомоорієнтин, кверцетин, орієнтин, рампозид), фенолокислоти, аміни (ацетилхолін, холін). У плодах є флавоноїди, кумарини, стерини, фенольні сполуки (антоціани), катехіни, органічні кислоти, цукрі, пектинові речовини, вітаміни (А, С, К), мінеральні речовини.

Галенові препарати глоду проявляють кардіотонічну, седативну, десенсибілізуючу активність. Збільшують силу серцевих скорочень, нормалізують артеріальний тиск, зменшують збудливість центральної нервової системи, сприяють розвитку глибокого і спокійного сну. Дія препаратів глоду залежить від дозування: малі тонізують серцеву діяльність, великі – проявляють спазмолітичний і седативний ефект.

Застосовують при захворюваннях серцевого м'яза, коронаритах, супроводжуваних стенокардією, гіпертонічній хворобі, атеросклерозі, неврозах. Для посилення дії галенових препаратів глоду використовують у суміші з іншими лікарськими рослинами (валеріана, меліса, шишки хмелю, барвінок малий тощо). Препарати глоду дають значний антиалергічний ефект при захворюваннях, спричинених різноманітними алергенами. У препаратах глоду виявлено ненасичені кислоти, що сприяють зниженню рівня холестерину в крові.

Часто квітки і плоди глоду додають у лікарські чаї та збори. Найбільш ефективні препарати, виготовлені зі свіжих квіток. Ягоди глоду особливо корисно вживати хворим на цукровий діабет.

Глід славиться не тільки як ліки. Плоди рослини, які називають яблуками (а насправді це мініатюрні яблучка), цілком придатні для споживання. Їх можна вживати сирими, сушити, готувати різні страви. Сирі плоди досить солодкі й борошnistі. Сушені яблучка перемелюють, заварюють і використовують для начинки пирогів. У Сибіру мелені сушені плоди глоду раніше додавали у зернове борошно. Для компотів і киселів немає кращої пікантної добавки, ніж сухі яблучка цієї рослини. Щоб отримати желе з глоду, плоди варять з молоком, після уварювання желе перетворюється на чудову пастилу, якої не купиш у магазинах.

Листки глоду використовують як сурогат чаю, а підсмажені ягоди, у суміші з іншими рослинними компонентами, заварюють для імітації кавового напою. Проте не слід вживати в їжу багато сирих ягід, оскільки це може викликати легке нездужання.

Глід – чудовий весняний медонос, його медова продуктивність досягає 50 кг з 1 гектара насаджень. Деревина цієї рослини дуже міцна, придатна для виготовлення різноманітних виробів, а подрібнені корені глоду – якісна сировина для отримання харчового жовтого барвника.

Найчастіше вирощують у садах глід м'якуватий, який цінують за красу і смачні кислувато-солодкі плоди. Всі види глоду відзначаються не лише високою декоративністю, а й газостійкістю, широко використовуються у зеленому будівництві, насамперед для створення живоплотів, декоративних груп і алей. Гарний вигляд у парках мають поодинокі кущі глоду, що ростуть у центрі галявини. Добре переносить стрижку і формування крони. Його використовують як підщепу для вирощування гарних декоративних форм, а також для щеплення груші, сливи, айви і мушмули. Глід найкраще росте на добре освітлених місцях. Завдяки довгим і дуже гострим та міцним колючкам він не боїться пошкоджень худобою. Колючки нагадують сталеві голки, які ніби заховалися в густому листі. Пізно восени після повного опадання листя, вони оголяються, тоді добре видно, як стирчать колючки на гілках в усі боки.

Для захисту лісопосадок від пошкоджень худобою доцільно по периметру кожної заліснюваної ділянки посадити живоплоти з трьох-чотирьох рядів глоду. Коли він підросте і зімкнеться кронами, крізь цю загорожу на молоді лісопосадки не проникне жодна тварина. З кожним роком такі живоплоти ставатимуть все густішими і в них поселяться птахи. Пернаті друзі лісу знайдуть в заростях глоду і стіл і дім. Як відомо, де багато птахів, там мало шкідників, і ліс здоровий. Крім того, живоплоти дадуть значну кількість цінної лікарської і харчової продукції.